

Maassa taivaan saranat – työelämän estetiikasta

Helena Ihala

”Organisaatioiden ainutlaatuisuus syntyy niiden kyvystä tuottaa esteettinen elämys – autenttinen kokemus kauneudesta, hyvydestä ja totuudellisuudesta”. Sitaatti on Metanoia Instituutin 23.–24.8.2013 Helsingissä Tieteiden talolla järjestämän ”Organisaatioiden estetiikka” -konferenssin esitelytekstistä. Siinä on kuultavissa antiikin ajoilta periytyvä kaiku kauniin, hyvän ja toden yhteen kietoutumisesta. Tässä katsauksessa kysytään, mitä näiden kolmen käsitteen kytkeminen uudelleen yhteen voisi tarkoittaa työelämän ja organisaatioiden kannalta tänään. Erityisesti pohdin, mitä tässä yhteydessä merkitsee estetiikkaan perinteisesti liitetyn pyyteettömyyden asenteen näkeminen tietoon liittyvänä epistemologisena kysymyksenä.

Puhe taiteesta työelämän ja työhyvinvoinnin yhteydessä on lisääntynyt ja toimintaohjelmia taiteen ja kulttuurin hyödyntämiseksi työelämässä on rakennettu. Niin ikään työelämään ja organisaatioihin liittyvä esteettinen keskustelu ja kirjallisuus ovat viime vuosina lisääntyneet. Keskustelussa nousee etupäässä esiin kaksi näkökulmaa: toisessa taiteen ja kulttuurin nähdään tukevan työntekijöiden jaksamista, toisessa ne nähdään välineeksi innovaatioille ja tätä kautta kilpailukyvyille. Kolmantena näkökulmana on taiteen tuominen työelämään ensisijaisesti työn inhimillistämisenä. Kaikissa kolmessa taidetta ja työelämää yhdistävässä näkökulmassa suhde hahmottuu eri tavoin välineellisesti. Voiko taiteen ja työelämän suhdetta hahmottaa myös

toisin, pyyteettömyyden perinteen kautta? Keskeistä tässä ajatusperinteessä on se, että tietyillä asioilla ihmisen ja yhteisöjen elämässä on arvo sinänsä. Esteettistä asennetta on tyypillisesti luonnehdittu pyyteettömäksi.

Luovuus – rakentava suhde tuntemattomaan

Kauniin, hyvän ja toden – estetiikan, etiikan ja epistemologian – yhteen nivoutuminen antiikissa merkitsi sitä, että nuo alueet eivät olleet käsitteinäkään erillisesti olemassa. Eriytyminen tapahtui vaiheittain, mutta pitkään jako nähtiin vain käsitteellisenä, ei tosiasiallisena. Vasta uudella ajalla luonnontieteen syntyessä totuus alettiin samaistaa tieteelliseen tietoon; uusi tiede legitimoiti olemassaolon oikeuttaan anastamalla yksinoikeuden tietoon ja rationaalisuuteen. (Haapala & Pulliainen 1998.) Tässä kehityksessä tieto on muuttunut luonteeltaan yhä välineellisemmäksi ja menettänyt kosketustaan esteettiseen asenteeseen liittyvään pyyteettömyyteen.

Bo Carpelan (1960) kirjoitti runoilijasta ihmisenä, joka ”ei ensimmäiseksi luo maailmaa mieleisekseen, vaan tarkastelee maailmaa sellaisena kuin se avautuu hänen edessään sekä valossa että varjossa”. Katkelma ilmaisee pyyteettömyyden idean, intressittömän asenteen, jossa asioihin suhtaudutaan niiden itsensä vuoksi. Tämä on ”silleen jättämistä”, liian nopeasta määrittämisestä pidät-

täytymistä. Samasta asenteesta kirjoitti runoilija John Keats (1795-1821) kuvatessaan luovalle taiteilijalle tyypillistä piirrettä *negatiiviseksi kyvyksi*, jonka avulla ihminen ”pysyy olemaan epävarma, hapuileva, epäilevä, havittelematta ärsyttävästi syitä ja tosiasioita”. Keats (1899) käytti myös ilmaisua *uutera laiskuus*, jolla hän kuvasi kykyä olla samaan aikaan sekä hajamielinen että kokoava. Idea siitä, että saavutamme eniten sen avulla, mitä jätämme tekemättä tai teemme ponnistelematta, on esiintynyt laajasti sekä taiteissa, esimerkiksi jo antiikin komedioissa, että myös uskonnon alueella, muun muassa taolaisuudessa (*active effortlessness*).

Carpelan luonnehti Keatsin negatiivista kykyä levoksi epäilyssä, avonaisuudeksi elämälle, vapauden mahdollisuudeksi: ”Avonaisuudessaan kykenee unohdus, lepo epävarmuudessa kokoamaan yhteen sen minkä järkeilevä kritiikki usein erittelee omiin lokeroihinsa: muodon ja sisällön, klassillisuuden ja romantiikan, objektiivisuuden ja subjektiivisuuden, ajatuksen ja tunteen”. Tällaisella avonaisuudella hän tarkoitti vastakohtien ja ristiriitojen näkemistä kokonaisuuden osina ja sanoi negatiivisen voiman ilmenevän kykynä luopua omasta itsekeskeisyydestä suuremman ja rikkaamman yhteyden hyväksi.

Psykoanalyttisessa ajattelussa keatslaista asennetta edusti Wilfred Bion. Harri Hyypän mukaan Bion suositteli toistuvasti pidättyvyyttä muistamisen ja ymmärtämisen suhteen, mahdollisimman vähän valon, tietämisen ja muistin käyttöä kohti pimeää ja tuntematonta edettäessä. Bionille totuuden ja todellisuuden kohtaaminen edellytti tyhjää tilaa, jota ei ole täytetty puheella ja liialla tiedolla. (Hyypä & Totro 2012.) Bion (1970) itse puhuu Keatsista kirjassaan ”Attention and Interpretation”, jossa hän katsoo tällaisen tuntemattoman lähtökohtaisen hyväksymisen olevan luonteeltaan hengellistä, ei-uskonnollisessa merkityksessä ”*the act of faith*”.

Filosofiassa tätä keatslaista asennetta on esimerkiksi Salomo Friedlaender (1918) kutsunut luovaksi välinpitämättömyydeksi (*crea-*

tive indifference). Filosofiksi ja humoristiksi samassa paketissa itseään kuvannut, ”filosofian Chapliniksi” muiden kutsuma epäkonventionaalinen ajattelija vaikutti vahvasti Gestalt-terapian muotoutumiseen. Myös John Dewey (2005) on sanonut Keatsin negatiivisen kyvyn käsitteen vaikuttaneen omaan pragmaattiseen filosofiaansa. Nämä pyyteettömän tai intressittömän asenteen eri ilmaukset kuvastavat ihmiskunnan pitkää historiaa suhteessaan tuntemattomaan ja ennakoimattomaan todellisuuteen. Esteettinen suhde tuntemattomaan on rakentava ja keskustelevalta, ei-pelokas.

Työelämän tuntematon

Monet draamaklassikot ovat kuvauksia umpikujatilanteista, joissa ihminen kohtaa oman rajallisen kykynsä hahmottaa elämäänsä vaikuttavia kokonaisuuksia. Työelämän kompleksisuuden keskellä olemme usein tragedian sankarin asemassa hallintamme ulkopuolella olevien voimien alaisina. Jos merkityksellisen kokonaisuuden hahmottaminen estyy, yksittäisen toimijan osaa voi olla mahdotonta rakentaa mielekkäästi. Niin tapahtuu, kun joutuu näyttämään, vaikka ei tiedä, missä näytelmässä.

Mitä epävarmuus ja toimintaympäristön korostunut ennakoimattomuus merkitsevät suunnittelutyölle ja organisaatioiden johtamiselle? Tätä pohti Eliat Aram Tavistock Instituutista Metanoian Organisaatioiden estetiikka -konferenssin key note -luennossaan. Hänen mukaansa täytyy huomioida se, että lineaarinen ajattelu ei ole sovitettavissa ennakoimattoman tulevaisuuden suunnitteluun, vaan suunnittelun tulisi olla avointa prosessin myötä tapahtuville muutoksille. Tällaista suunnittelua hän kutsuu emergentiksi tai osallistavaksi (*emergent or participative design*) ja painottaa sen yhteyksiä taiteeseen, luovuuteen ja henkisytyteen. Siinä korostuvat estetiikan alueelle perinteisesti kuuluvat käsitteet kuten esimerkiksi muoto, kuvio, liike, tila, paikka ja rytmi. Yhteistyön kulttuu-

rille perustuva toiminta on siinä olennaista. Verkottuneessa toimintaympäristössä työhön liittyvät roolit eli suhteet muihin toimijoihin määrittyvät entistä moninaisemmiksi, olemme keskellä jatkuvasti päivittyvää käsikirjoitusta.

Johtamiselta organisaatioiden kompleksisuus edellyttää yksilöiden johtamisen sijaan tai lisäksi kykyä nähdä suunnitteleminen ryhmän ja systeemin kokonaisuuden toimintana. Tällainen suunnittelu ja johtaminen joutuvat elämään epävarmuuden kanssa ja ne hyötyvät taidosta kestää sitä ja tulla sen kanssa toimeen negatiivisen kyvykkäästi. Yksilön kohdalla tämä tarkoittaa Aramin mukaan nöyryyttä oman henkilökohtaisen osaamisen suhteen ja sen myöntämistä, että emme voi saada merkittävää tietoa kuin toisiin liittyneinä.

Organisaatioiden todellisuuden monimuotoisuutta ja ennalta arvaamattomuutta on pohtinut myös Risto Puutio (2002) kirjassaan ”Merkitysmysteeri”. Kyky oppia elämään epävarmuuden kanssa on organisaatioiden kehittäjälle tarpeen, ja se itsessään voi Puution mukaan avata uusia näköaloja kehittämiseen: kunnioittava uteliaisuus arvoituskelliseen mutkikkouteen voi synnyttää rakentavaa vuorovaikutusta ja yhteistyötä. Tässä voisi ajatella perinteisen hyvä-tosi-kaunis-kolmijaon yhdistyvän: kunnioittava asenne on eettisesti hyvää, kompleksisuuden hyväksyminen on totuudellisuutta, ja nämä yhdessä synnyttävät esteettisesti kaunista ja arvokasta toimintaa. Keats kirjoitti: *Beauty is truth, truth beauty* /kauneus on totuutta, totuus kauneutta (Keats 1819/1957).

Lisääntynyt tarve pohtia estetiikkaa ja etiikkaa työelämässä ja organisaatioissa voi kertoa myös niiden katoamisen huolesta. Esimerkiksi Jussi Onnismaa (2013, tulossa) katsoo työolobarometreissa todetun työn mielekkyyden hapertumisen voivan heijastaa työn eettistä ja esteettistä latistumista. Agility-organisaatioissa ei ole tilaa hengittää eikä tilaa ajatteluun ja keskusteluun, jotta voitaisiin tehdä eroa merkittävien ja yhdentekevien asioiden välillä.

Esteettisyys luo asioihin synteettisen, koakoavan suhteen, kun työelämän tehokkuusvaatimukset taas vahvistavat usein osittavaa analyttisyyttä. Voiko näiden kahden liitto olla onnellinen? Taiteen ja kulttuurin on yleensä ajateltu ja tutkimuksellisestikin todennettu lisäävän työssä viihtymistä ja olevan apuna innovaatioissa. Työelämän ja organisaatioiden suhde taiteeseen, estetiikkaan ja luovuuteen on pääasiallisesti nähty instrumentaalisesti. Taide-lehden päätoimittaja, taidekriitikko Pessi Rautio (2013) kuvaa surulliseksi ja nöyryyttäväksi aikaa ”jossa koko inhimillisen kulttuurin olemassaoloa ja ylläpitoa on jouduttu perustelemaan sen työterveyttä ja matkailuelinkeinoa vireyttävillä ominaisuuksilla, jotta joku poliittinen taho voisi asian tukemiselle mitään perusteita keksiä”.

Jos taide ja työhyvinvointi kurtiseeraavat vakavassa mielessä, taide voi keatslaisessa hengessä kysyä: Onko hyvinvointia se, ettei kaikkea joudu perustelemaan hyvinvoinnilla? Syntykö todellinen hyvinvointi siitä, että on asioita, joilla on arvo itsessään? Taiteen välinelunteen tausta-ajattelua ei yleensä paljoa esitellä. Sen sijaan taiteen käytöstä esimerkiksi terapiassa on kirjoitettu monipuolisesti. Muun muassa kuvataideterapeutti Liisa Girard (2009) on pohtinut esteettisyyteen sisältyvää muutosvoimaa terapiaprosessissa. Tärkeää siinä on esteettisyyteen sisältyvä kyky uhmata näennäistä, pysähtynyttä tai elämätöntä, kyky ylittää normiksi muodostunutta.

Tukahtuuko taiteen kyky uhmata pysähtynyttä ja norminmukaista työhyvinvoinnin ja innovoinnin palvelutehtävässä? Olisiko hyvä – sekä yhteiskunnan että taiteen kannalta – että taide säilyttäisi hovinarrimaisen suhteen instituutioihin? Taiteen tuominen työelämään sen inhimillistämiseksi on monella tavoin hyvä ja kannatettava ajatus, luksesta kireän talouden aikoina. Negatiiviseen kykyyn liittyvä transformatiivinen voima ei kuitenkaan voi kukoistaa, jos työelämän sosiaaliset, taloudelliset ja poliittiset rakenteet käsitetään perustaltaan muuttumattomiksi. Sen ensisijainen voima on rakenteiden kuvit-

telemisessä uudella tavalla, ei niiden pukemisessa inhimillisempään asuun. Uutta on vaikea kuvitella, jos ei näe sitä, missä nyt ollaan. Rakenteita ei näe, ennen kuin ne tehdään näkyviksi. Se voi tapahtua pienesti, vaihtamalla kahden asian paikkaa, kuten Veijo Meren mukaan Pentti Haanpää teki. Hän kirjoitti yllättävällä tavalla pari viatonta sanaa peräkkäin luoden yhdistelmiä, joissa sanat näyttävät ihan toisilta, kuin olisi kääntänyt koppakuoriaisen selälleen. Vaikutus on ilahduttava ja tuhoisa: Haanpäällä sanojen vapaa käyttö ”räjäyttelee repeämiä instituutioiden seiniin ja lukijan ajatusrakennelmien sokkeloihin”. (Meri 1974.)

Kiinnostavan yrityksen Keatsin negatiivisen kyvyn käsitteen sovittamisesta yhteiskuntatieteisiin viime vuosina on tehnyt brasilialainen filosofi ja sosiaaliteoreetikko Roberto Mangabeira Unger (2004). Hän käyttää negatiivisen kyvyn käsitettä selittämään, miten ihmiset rajoittavissakin sosiaalisissa olosuhteissa pystyvät toisaalta vastustamaan ja toisaalta uudistamaan näitä olosuhteita ja arvostele tätä kautta vaihtoehdottomuuden politiikkaa. Ungerilla negatiivinen kyky viittaa tekijyyden ongelmaan suhteessa rakenteisiin. Yksilöä ei pelkistetä vain joko sääntöjä noudattavaksi tai kapinoivaksi toimijaksi, vaan nähdään yksilö kyvykkäänä osallistumaan moninaisesti itse voimaannuttaviin toimintoihin.

Jussi Onnismaa (2013, tulossa) laajentaa keskustelua organisaatioiden etiikasta esteetiikan suuntaan ja muistuttaa, ettei sääntöjen noudattamisella ole etiikan kanssa mitään tekemistä, vaikka nykyään etiikka näyttääkin tyhjentyneen hyvän elämän kysymyksistä ja muuttuneen pelkiksi menettelytapaohjeiksi. Hänen mukaansa monimutkaisessa toimintaympäristössä sääntöjen noudattaminen ei riitä, uudet tilanteet vaativat uusia reagointitapoja, kuuntelua ja mielikuvitusta.

Näen mielikuvituksen esiin nostamisen avaavan keskustelua taiteesta ja kulttuurista työhyvinvoinnin ja innovatiivisuuden lisääjänä perinteisesti asiaan liittyvää puhetta pidemmälle. Kuvitellessamme käytämme kaikkia puoliamme kokonaisvaltaisesti, älyä,

intohimoa, henkisyttä. Todellisuutta emme voi tuntea kokonaisuudessaan. Runon – tai näkemisen – avonaisuus voi silti antaa mahdollisuuden tajuta, ehkä silmänräpäytyksen ajan, vastakohtaisuudet ja ristiriitaisuudet suuremman yhteyden osina. Voi ajatella esteetiikan olevan ikään kuin matkalla aina laajempaa ja kokonaisvaltaisempaa ymmärtämistä kohti, mikä pohjaa sen kykyyn sovittaa yhteen ristiriitaista ja ylittää sovinnaisia vastakkainasetteluja. ”Hyvinvoinnin esteetiikka” voisi nostaa esiin juuri laajempiin kokonaisuksiin suhteessa olemisen, oivallukset siitä, minkä kokonaisuuden osana toimimme ja miten pystymme olemaan osallisina kokonaisuuden luomiseen aktiivisina tekijöinä.

Tällöin taide liittyy organisaatioihin ja työelämään sosiaalisten instituutioiden tutkimisena ja uudistamisena. Sosiologi Norbert Elias (1987) on muistuttanut, että sosiologiankin tehtävä on kehittyä ja keksiä uutta teoriaa. Roberto Ungerin mukaan sosiaalitieteissä on unohdettu yhteiskunnan olevan ihmisten tekemä ja kuvittelema, ei ilmaus luonnollisesta järjestyksestä. Historian kehitysprosessit eivät ole lainomaisia. Hänen mielestään nykyiset yhteiskunnalliset ja taloudelliset ongelmat voidaan ratkaista vain uusien sosiaalisten innovaatioiden avulla sosiaalisia kokeiluja apuna käyttäen. Yhteiskunnan, talouden ja politiikan instituutiot ja myös lainsäädäntö tulisi kuvitella uudestaan. Vaihtoehdottomuuden politiikkaan ainoa vastalääke hänen mielestään on sosiaalinen mielikuvitus.

Hyvästä, todesta ja kauniista

Viime vuosina innovoimisesta on puhuttu niin paljon ja eri merkityksissä, että sana alkaa tyhjentyä. Puheena ollut luovuuden keskeinen piirre, epävarmuuden sietokyky – tuo lepo epäilyssä – on uusien ajatusten ja kekseliäisyyden edellytys, mutta luovuus tuottaa aina myös ylimääräistä, on tuhlaileva. Siinä on jotain dekadenttia ja sillä on tuhoava puolensa; sen arvoa ei aina pysty rationaalisesti pe-

rustelemaan. Tässä on luovuuden ja innovoimisen ero. Luovuus on luontoa, innovaatiot ovat kulttuurisia. Kuitenkin luovuuden tuhlailuvuus on ehto jonkin uuden syntymiselle.

Haanpään Noitaympyrä-romaanissa Pate Teikka keksii uudenlaisen, työtä tehostavan uittolaitteen. Innovaatio on hieno, mutta saa aikaan sen, että Teikka itse joutuu työnjohtajana irtisanomaan alaisiaan. Yksittäinen teko, onnistunut innovaatio voi koko järjestelmän tasolla tuottaa epätoivottavia vaikutuksia. Teikan yksilöllinen luovuus ja yritteliäisyys joutuvat vastakkain yhteisöllisen oikeudenmukaisuuden kanssa. Perusjännite on yksilön ja yhteisön välillä. Myös kehityksen käsite on jännitteinen: kehitys edistymisenä vai noidankehänä.

Yksilön ja yhteisön suhteeseen liittyen Onnismaa (2013, tulossa) muistuttaa Aristoteleen hyve-käsityksestä, jossa hyveen päämäärä on hyvä elämä kokonaisuudessaan. Kokonaisuus ratkaisee: vain ominaisuuksia, joiden mukainen toiminta koituu kaikkien osapuolten hyväksi, voi pitää hyveinä. Hyve on itsessään osa hyvää elämää. Pate Teikka yrittää irrottautua noitaympyrästä jättäytymällä ”linkolalaisittain” yhteiskunnan ulkopuolelle, mutta Lapissa vietetyn vuoden jälkeen kuitenkin kaipaa sellaista yhteiskuntaa, joka mahdollistaisi sekä yksilöllisyyden että oikeudenmukaisuuden. Ympärillä jylläävä 30-luvun lama ei tee Teikalle hyveen mukaista elämää helpoksi, ei edes mahdolliseksi, mutta kirjailijan vapaus on etsinnässä. Vapaudessa etsiä sitä, mitä ei missään ole.

Ihmisen kuvittelukyky on väylä kokonaisuuksien hahmottumiseen rikkinäisessä ja epäjatkevassa todellisuudessa. Imre Kertész, kolmella eri keskitysleirillä osan nuoruudestaan viettänyt unkarilainen kirjailija, on kirjoittanut, että minkäänlainen taide ei voi enää esittää elämää loogisena suhdejärjestelmänä, vaikka toisaalta jokainen taideteos on looginen suhdejärjestelmä (Kertész 2008). Tässä on taiteen paradoksi. Kauhea kauneus. Etsimiseen ja kysymisen vapauteen sitoutuminen silloin kun todellisuus näyttäytyy vai-

toehdottomana synnyttää eettisen suhteen tietoon ja totuudellisuuteen.

Psykoanalyttikko Hanna Segalin (1981) mukaan hyvässä taiteessa kauneus ja rumuus ovat molemmat aina läsnä. Rumuus hänen mielestään liittyy sisältöön siinä missä kreikkalaiseen tragediaan tuho. Kauneus ilmenee puolestaan taideteoksen muodossa. Keskeistä esteettisessä kokemuksessa hänen mukaansa on kauneuden ja rumuuden jännite, ja luovuus on tämän jännitteen artikuloimista. Se on kauneutta, joka kykenee sisällyttämään itseensä rumuuden. Näin nähtynä esteettisyydellä on ihmistä ja yhteisöä perustavalla tavalla kannatteleva tehtävä. Teikka pohdii ihmisen ristiriitaa luonnon ja yhteiskunnan välissä ja näkee luonnon toisaalta vierautena ja kaaoksena, merkityksiä vailla olevaksi, toisaalta poeettisesti, esteettisesti: ”Kas, tuolla on pieniä, sinisiä ja punaisia kukkia! Ne koivaat maasta kuten kirkas nauru.”

Eri aikakaudet, tyyliuunnat ja yksittäiset taiteilijat paljastavat todellisuutta eri näkökulmista samalla kertoen ihmisen muuttuvasta suhteesta itseensä. Perspektiivimaalauksen kehittämistä on verrattu luonnontieteiden kopernikaaliseen kumoukseen; sen myötä ihminen menetti asemansa universumin keskipisteenä. Yhä enemmän kuvattiin ihmisen arvoitusta, ei hänestä luotua valmista mallia. Henri Matisse sanoi näkemisen olevan luova teko ja vaativan ponnistusta. Joseph Albers opetti Bauhausissa oppilailleen ensimmäiseksi, että yksi ainoa väri voidaan tulkita lukemattoman monella tavalla, värien vuorovaikutusilmiöt ovat ihmeellisiä ja loppumattomia. ”Jos joku väittää näkevänsä värit itsenäisinä ja muuttumattomina, hän pettää vain itseään”. Paul Cézanne ajatteli, ettei olemassaoloa määrää yhtäläisyydet eivätkä vastakohtat, vaan suhteet. Hän hajotti perspektiivin taas monaalle. Pablo Picasso sanoi viimeistelevänsä maalauksensa vain puoliksi, toisen puolen hoitaa katsoja. Maalaus tekijän ja maailman välisenä vuoropuheluna. Todellisuuden avoimuuden tajuamista, ihminen liikkeessä, muuttuvana, kysymyksenä itselleen.

Taiteesta näkyy usein se, mihin maailmassa ollaan menossa. Se tunnistaa vielä näkymätöntä, kuulumatonta, tunnistamatonta, tuntematonta, mutta ajassa olevaa olennaista. Se tekee eroa merkittävien ja yhden tekevien asioiden välillä. Tässä on sen etiikka. Puutio (2002) kirjoittaa olemassa olevan ja mahdollisen uuden välisestä jännitteestä. Organisaation mysteerit avaavat kysymään sitä, mitä jo on ja herättävät uteliaisuuden siihen, mitä ei vielä ole. Nyt, tässä ajassa, estetiikassa ollaan kiinnostuneita ruumiillisuudesta. Ehkä se auttaa meitä ymmärtämään, että vaikka ruumiillinen työ on vähenemässä, kaikki työ on ruumiillista. Taiteessa puhutaan tällä hetkellä sosiaalisesta käänteestä; taide-teos määrittänyt luomiensa sosiaalisten suhteiden

den kautta. Ehkä tämä auttaa meitä ymmärtämään, miten tekijäisyys ja toimijuus ovat muuttumassa ja mikä sen vaikutus on työelämässä. Taide ei kuvittele illusorista vaan todellisen. Kreikkalaiset ymmärsivät selvemmin, että ihmiset elävät toden ja kuvitteellisen suhteessa; siksi ei ole yllättävää, että he pitivät esitystä pyhänä. Todellisuus ja kuvittelu ovat saman asian kaksi aspektia. Maassa taivaan sanaan, kirjoitti Pentti Haanpää ja Veijo Meri.

Taidefilosofi Theodor Adorno (2004) katsoi taiteen tulevan oikeutetuksi vain sen kautta, miksi se haluaisi ja voisi tulla. Siksi taide on aina matkalla ja viemässä taiteen käsitettä sinne, mikä ei vielä ole taidetta. Taide tulee – onko työelämä valmis?

Kirjallisuus

- Adorno, T. W. (2004) *Aesthetic Theory*. London, New York: Continuum.
- Bion, W. R. (1970) *Attention and Interpretation*. London: Tavistock Publications.
- Carpelan, B. (1960) Runon avonaisuudesta. *Paranasso* 1/1960.
- Dewey, J. (2005) *Art as Experience*. New York: Penguin Perigree.
- Elias, N. (1987) *Involvement and Detachment. Contributions to the Sociology of Knowledge*. Oxford: Blackwell.
- Friedlaender, S. (1918) *Schöpferische Indifferenz*. München: Müller.
- Girard, L. (2009) Esteettinen ulottuvuus kuvataideterapiassa. Teoksessa L. Girard, J. Ihanus, R. Laine & M. Ropponen (toim.) *Suhteessa kuvaan – kuvataideterapian teoriaa ja käytäntöä*. Helsinki: Artteli, 105–121.
- Haanpää, P. (1956) *Noitaympyrä*. Helsinki: Otava.
- Haapala, A. & Pulliainen, U. (1998) *Taide ja kauneus. Johdatus estetiikkaan*. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Keats, J. (1819) *Ode on a Grecian Urn*. Teoksessa: *The Poetical Works of John Keats*, Boston: DeWolfe, Fiske and Co. (1884). Suom. Kreikkalaiselle uurnalle, kirjassa Tynni, A. (1957) *Tuhat laulujen vuotta*.
- Keats, J. (1899) *The Complete Poetical Works and Letters of John Keats*, Cambridge Edition. Houghton: Mifflin & Co.
- Kertész, I. (2008) *Kaleeripäiväkirja*. Helsinki: Otava.
- Meri, V. (1974) *Kuviteltu kuolema, esseitä*. Helsinki: Otava.
- Onnismaa, J. (2013, tulossa) *Organisaatioiden etiikkaa ja estetiikkaa*. Teoksessa M.-L. Setälä, M. Tensing & T. Totro (toim.) *Organisaatioajatelu ja työnohjaus: seuraavat askeleet (työnimi)*. Oulu: Metanoia Instituutti, XX-XX.
- Puutio, R. (2002) *Merkitysmysteeri – organisaatiot ja kehittämisen kieli*. Jyväskylä: Odeco.
- Rautio, P. (2013) *Vain elämää, ei sen enempää*. Pääkirjoitus. *Taide-lehti* 3/13.
- Segal, H. (1981) *A Psychoanalytic Approach to Aesthetics. The Work of Hanna Segal*. Northvale, NJ and London: Jason Aronson.
- Totro, T. & Hyypä, H. (2012) "Vailla muistia, vaila pyrkimyksiä..." *Todellisuksien kohtaaminen - W.R. Bionista keskiajan mystiikkaan*. Oulu: Metanoia instituutti ja Organisaatiodynamiikka FINOD ry.
- Unger, R. (2004) *False Necessity: Anti-Necessitarian Social Theory in the Service of Radical Democracy*. London: Verso.